

Contribuții la cunoașterea culturii Noua în sud-vestul Transilvaniei

IOAN ANDRÎTOIU

Așa cum este cunoscut, cultura Noua, caracteristică perioadei de sfârșit a epocii bronzului¹, a cuprins un întins spațiu geografic, delimitat la est de cursul mijlociu și superior al Nistrului², iar la vest de Munții Apuseni. Spre nord înglobează regiunea subcarpatică a R. S. S. Ucrainiene, iar spre sud atinge marginile zonei de silvostepă³.

Pe teritoriul României, cultura Noua este răspândită în Moldova⁴, Podișul Transilvaniei și partea de nord-est a Munteniei⁵. Ea cuprinde regiuni ocupate anterior de purtătorii culturilor Monteoru, Costișa și Wietenberg.

Cercetările arheologice întreprinse în Transilvania, ca și descoperirile fortuite, au adus importante contribuții la cunoașterea caracterului locuirii și la stabilirea limitei vestice de răspândire a culturii Noua. Repartizarea monumentelor culturii Noua în Transilvania indică o înaintare a purtătorilor ei dinspre răsărit în spațiul intracarpatic⁶, precum și pierderea treptată a puterii ei de expansiune manifestată prin rădăcirea așezărilor ce-i sint caracteristice.

În sud-vestul Transilvaniei cele mai vechi materiale de tip Noua, constând din piese ceramice, provin din descoperiri izolate, apărute la începutul sec. XX în localitățile Alba Iulia, Sebeș și Petrești.

Lucrările de modernizare a șoselei naționale Sebeș-Deva, desfășurate în anul 1942, au condus la descoperirea la Tărtăria, în punctul „Valea Rea”, a unei mici necropole aparținând purtătorilor culturii Noua⁷. În ultimele două decenii numărul relativ restrâns al punctelor cu descoperiri de tip Noua cunoscute în spațiul în discuție a crescut simțitor ca rezultat al unor apariții fortuite de vase

¹ Lucrările mai importante ale cercetătorilor români care se ocupă cu cultura Noua : I. Nestor, *Stand*, p. 116—118 și nota 481 ; idem, *ES.A*, 9, 1931, p. 183, nota 47 ; idem, *Ist Rom*, p. 113—114 ; K. Floredt, *Cercetări*, p. 806—810 ; idem, *Problemele*, p. 139—141 ; idem, *Moresii*, p. 25—33 ; M. Petrescu-Dimbovița, *SCIV*, 4, 1953, 3—4, p. 443—480 ; E. Zaharia, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 139—176 ; A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 143—216 ; idem, *Problèmes*, p. 59—94). Z. Szekely, *StComSibiu*, 12, 1965, p. 21—34 ; T. Sorocanu, *Obreja*, p. 498—500 ; N. Zaharia, M. Petrescu-Dimbovița, Em. Zaharia, *Așezările din Moldova*, p. 39—45.

² Numeroasele elemente comune cu cultura Sabatinovka (cf. I. N. Șarafutdinova, *SA*, 3, 1968, p. 16—34, fig. 1), răspândită în zona de stepă dintre Nistru și Nipru, au dus la formarea conceptului de complex cultural Sabatinovka-Noua (cf. A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 190—193 ; idem, *Problèmes*, p. 75—78, 92—93) sau Sabatinovka-Noua-Coslogeni (cf. I. Nestor, *Epoca aramei și a bronzului*, în *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 31 ; S. Morintz, *Contribuții*, p. 85, 155—160 ; M. Petrescu-Dimbovița, *ArhMold*, 9, 1980, p. 66).

³ A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 190, fig. 26 ; N. Zaharia, M. Petrescu-Dimbovița, Em. Zaharia, *Așezările din Moldova*, harta nr. 5 ; S. Morintz, *Contribuții*, p. 118, fig. 60).

⁴ O tratare cuprinzătoare a descoperirilor de tip Noua pentru Moldova a dat-o prof. M. Petrescu-Dimbovița (*SCIV*, 4, 1953, 3—4, p. 443—486 ; idem, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 139—159). Cf. și A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 143—216 ; T. Udrescu, *Carpica*, 6, 1973—1974, fig. 1.

⁵ O nouă ipoteză este formulată de Al. Oancea (*SCIVA*, 31, 1980, 4, p. 620 ; idem, *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 185—186) potrivit căreia nord-estul Munteniei, sudul Moldovei și sud-estul Transilvaniei s-au dezvoltat pe parcursul bronzului cultural independent de cultura Noua, în cadrul aspectului cultural înrudit Petrișoru-Racovițeni.

⁶ Pentru perioada de timp cind are loc această pătrundere și răspândire a descoperirilor de tip Noua în Transilvania cf. K. Floredt, *Cercetări*, p. 798—800, 806—810 ; A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 197—198 ; T. Sorocanu, *Obreja*, p. 497—500, 515, pl. 9 (catalogul descoperirilor și harta).

⁷ K. Floredt, *Săpături*, p. 57 ; D. Berciu, I. Berciu, *Săpături*, p. 30, 32—33.

ceramice sau ca urmare a unor cercetări sistematice. În anul 1957, la Alba Iulia, pe traseul conductei de gaz metan, la piciorul pantei platoului „Podci”, a fost descoperit un vas de tip Noua, împreună cu părți ale unui schelet uman, fapt care constituie un indiciu sigur al apartenenței vasului la inventarul funerar al unui mormint de înhumatie⁸. Același caracter pot să-l aibă și cele două vase apărute întâmplător la Vințu de Jos, în punctul „Trei poduri”. În această localitate, cu prilejul unor lucrări de construcție efectuate în anul 1970, în perimetrul gării C.F.R., au fost descoperite câteva fragmente ceramice provenind, probabil, dintr-o așezare de tip Noua.

În categoria descoperirilor întâmplătoare intră și dezvelirea în localitatea Vinerea, în primăvara anului 1984, cu prilejul unor lucrări de construcție, a unui mormint de înhumatie având ca inventar patru vase ceramice.

Cercetarea colecțiilor muzeului din Sebeș a dus la identificarea unui vas de tip Noua descoperit la o dată neprecizată în localitatea Petrești.

Spre deosebire de descoperirile cunoscute anterior, apărute fortuit și de caracter exclusiv funerar, sondajul arheologic întreprins în 1962 de către I. Paul la sud-est de localitatea Sibîșeni, în punctul „Lisca”, pe marginea unui întins platou, în apropierea confluenței piriului Lisca cu valea Pianului, a dus la descoperirea primei așezări aparținând culturii Noua cunoscută în sud-vestul Transilvaniei⁹. Caracterul sărăcăcios al materialului arheologic atestă aici o locuire sporadică, de scurtă durată. Cîțiva ani mai târziu, în 1966—1967, cercetările arheologice desfășurate la Sebeș-Podul Pripocului au avut ca rezultat identificarea unei noi așezări aparținând acestei culturi¹⁰.

Descoperirile de tip Noua din sud-vestul Transilvaniei, puține la număr (Alba Iulia, Petrești, Sebeș, Șard, Vințu de Jos, Tărtăria și Vinerea), au fost interpretate fie ca puncte ce marchează limita vestică de răspîndire a culturii Noua¹¹, fie ca apariții izolate, aflate în afara spațiului propriu-zis de răspîndire a acesteia¹². Identificarea și cercetarea la Sibîșeni și Sebeș a două așezări cu locuri de scurtă durată ne determină să apreciem că purtătorii culturii Noua nu pătrund decît în extrema estică (Alba Iulia-Sebeș) a zonei de care ne ocupăm. Cel mai înaintat punct spre vest în acest teritoriu a fost semnalat la Tărtăria și, recent, la Vinerea. Aceste descoperiri fixează, pentru spațiul cercetat, limita vestică a ariei de răspîndire a culturii Noua¹³ la zona de contact dintre Podișul Transilvaniei și culoarul Mureșului, cu o ușoară pătrundere spre vest pe aliniamentul acestuia (fig. 1).

Cunoașterea în prezent doar a două așezări aparținând culturii Noua în sud-vestul Transilvaniei (cea de la Vințu de Jos este nesigură), ne împiedică să tratăm detaliat acest subiect. În timpul cercetărilor au fost efectuate și câteva observații stratigrafice. La Sibîșeni¹⁴ stratul de cultură este subțire (0,15 m) și sărăcăcios în material arheologic. Așezarea nu are caracter de cenușar, element definitoriu al locuirilor de tip Noua. Ea nu suprapune un nivel de cultură anterior. Caracterul sporadic al materialelor arheologice denotă o locuire de scurtă durată. La Sebeș-Podul Pripocului¹⁵ stratul de cultură are mai multe niveluri de locuire. Cel aparținând culturii Noua, surprins în S I, V—VI, VIII, suprapune o așezare a purtătorilor culturii Wietenberg, faza a II-a și este urmat de o locuire din Hallstattul mijlociu (cultura Basarabi). Observațiile stratigrafice au fost mult îngreuiate datorită deranjării nivelului de cultură Noua de către locuirile ulterioare. În același timp, cantitatea mare de cenușă, coloritul și compoziția asemănătoare a pămîntului în nivelurile aparținând culturilor Noua și Basarabi fac imposibilă stabilirea cu exactitate a grosimii stratului de cultură din epoca bronzului. Cu aproximație el poate fi socotit ca avînd grosimea de 0,20—0,25 m. Pe baza răspîndirii și a cantității materialului arheologic descoperit, putem stabili că așezarea de tip Noua de la Sebeș-Podul Pripocului cuprindea o suprafață mai întinsă decît cea de la Sibîșeni și o locuire, probabil, mai îndelungată.

Numărul descoperirilor cu caracter funerar în sud-vestul Transilvaniei este mic. Ele se reduc la câteva apariții izolate de vase ceramice, socotite ca piese de inventar ale unor morminte (Alba Iulia, Sebeș, Vințu de Jos, Vinerea) și la o mică necropolă de înhumatie (Tărtăria — Valea Rea). În anul 1942, lucrările de modernizare a șoselei naționale Sebeș-Deva au dus la descoperirea, lângă stația C.F.R. Tărtăria, în punctul „Valea Rea”, a patru morminte de înhumatie¹⁶. Ulterior, în taluzul

⁸ I. Berciu, *Al. Popa, Apulum*, 5, 1965, p. 548, fig. 2.

⁹ Informație amabilă primită de la I. Paul.

¹⁰ K. Horedt și colab., *Apulum*, 6, 1967, p. 11—27; I. Al. Aldea, I. Andrițoiu, *Așezarea din epoca bronzului de la Sebeș-Podul Pripocului* (mss.).

¹¹ K. Horedt, *Cercetări*, p. 809, fig. 13.

¹² A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 196—198.

¹³ Vezi *supra* nota 6.

¹⁴ Informație amabilă primită de la I. Paul.

¹⁵ I. Al. Aldea, I. Andrițoiu, *Așezarea din epoca bronzului de la Sebeș-Podul Pripocului* (mss.).

¹⁶ K. Horedt, *Săpături*, p. 57.

drumului, a fost observat încă un mormînt de înhumație¹⁷, descoperire ce ridică la cinci numărul total al mormintelor cunoscute la Tărtăria. Necropola se găsea plasată pe a doua terasă de pe malul

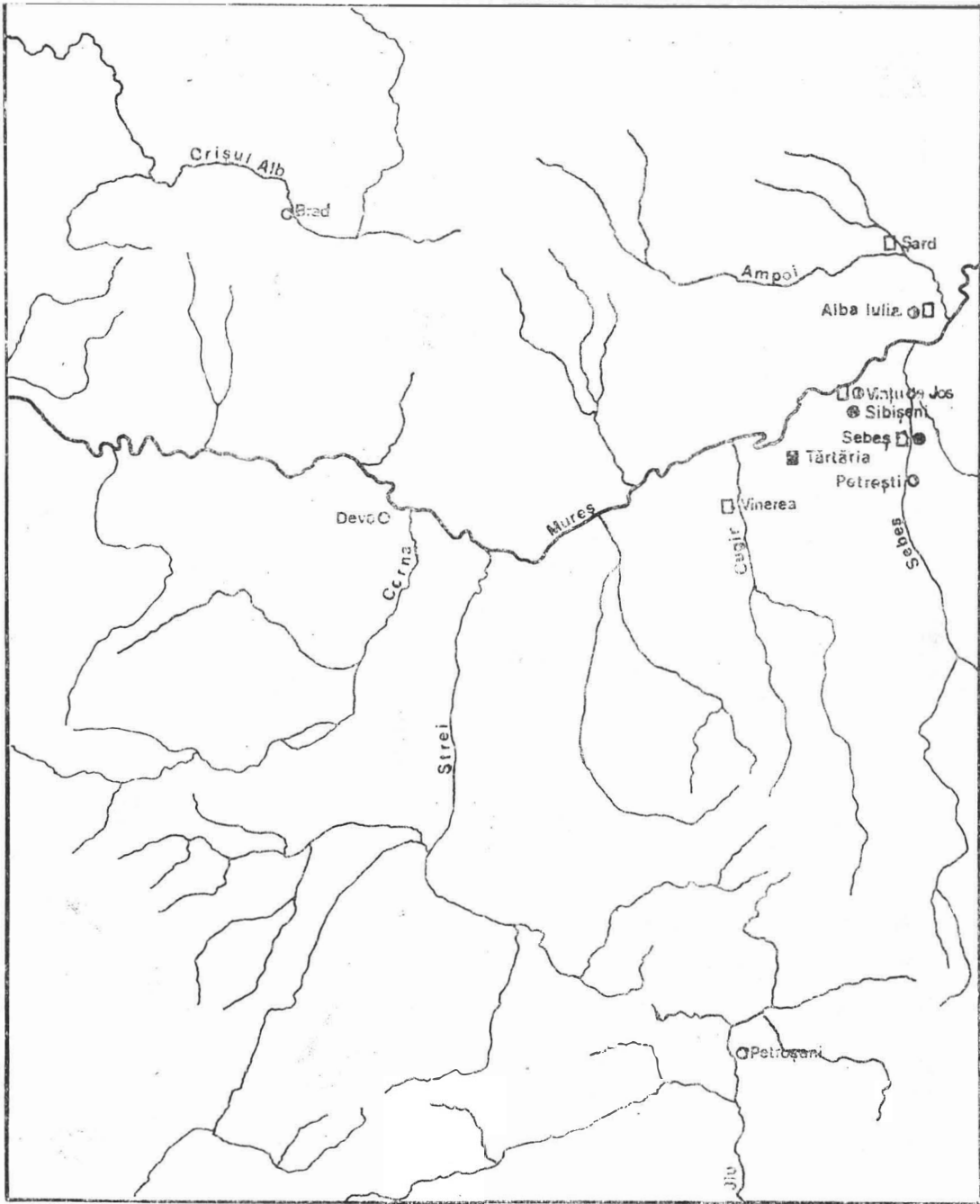

Fig. 1. Harta descoperirilor de tip Noua din sud-vestul Transilvaniei : 1 așezări Noua : 2 descoperiri izolate de tip Noua : 3 necropole Noua, 4 morminte izolate Noua.

¹⁷ Mormintul este atribuit de către descoperitori (D. Berciu, I. Berciu, *Săpături*, p. 30) culturii Coțofeni, iar un vas bitronconic cu torți suprainălțate prevăzute cu butoni,

provenind din același loc, este încadrat în epoca hallstattiană (*ibidem*, p. 32–33, fig. 26).

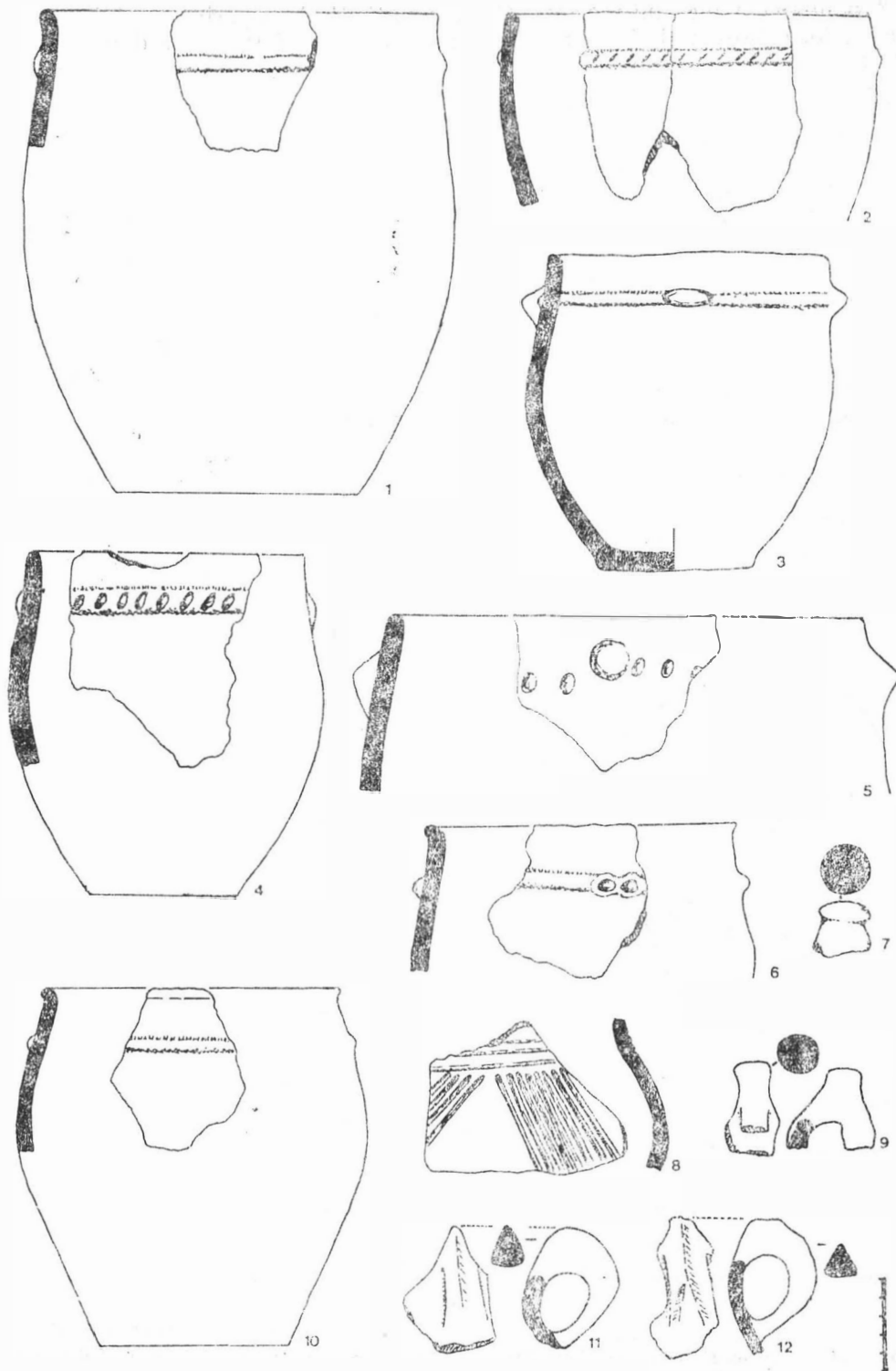

Fig. 2. Cultura Noua. Ceramică: 1—2, 4, 6—7, 9—12 Sebeș-Podul Pricopolui; 3 Vințu de Jos-La trei poduri; 8 Vințu de Jos-Gară.

stîng al Mureşului. Observațiile sumare făcute cu prilejul descoperirii mormintelor ne oferă puține date concrete cu care să putem opera. Mormintele, apărute la adîncimea de $-1,20$ m sub nivelul vechi al șoselei, erau de înhumație în poziție chircită, cu groapa de formă, probabil, rectangulară. Se precizează că unul dintre morminte avea capul orientat spre est. Datorită caracterului fortuit al descoperirii, nu putem preciza întinderea necropolei, numărul mormintelor, numărul exact și caracte-

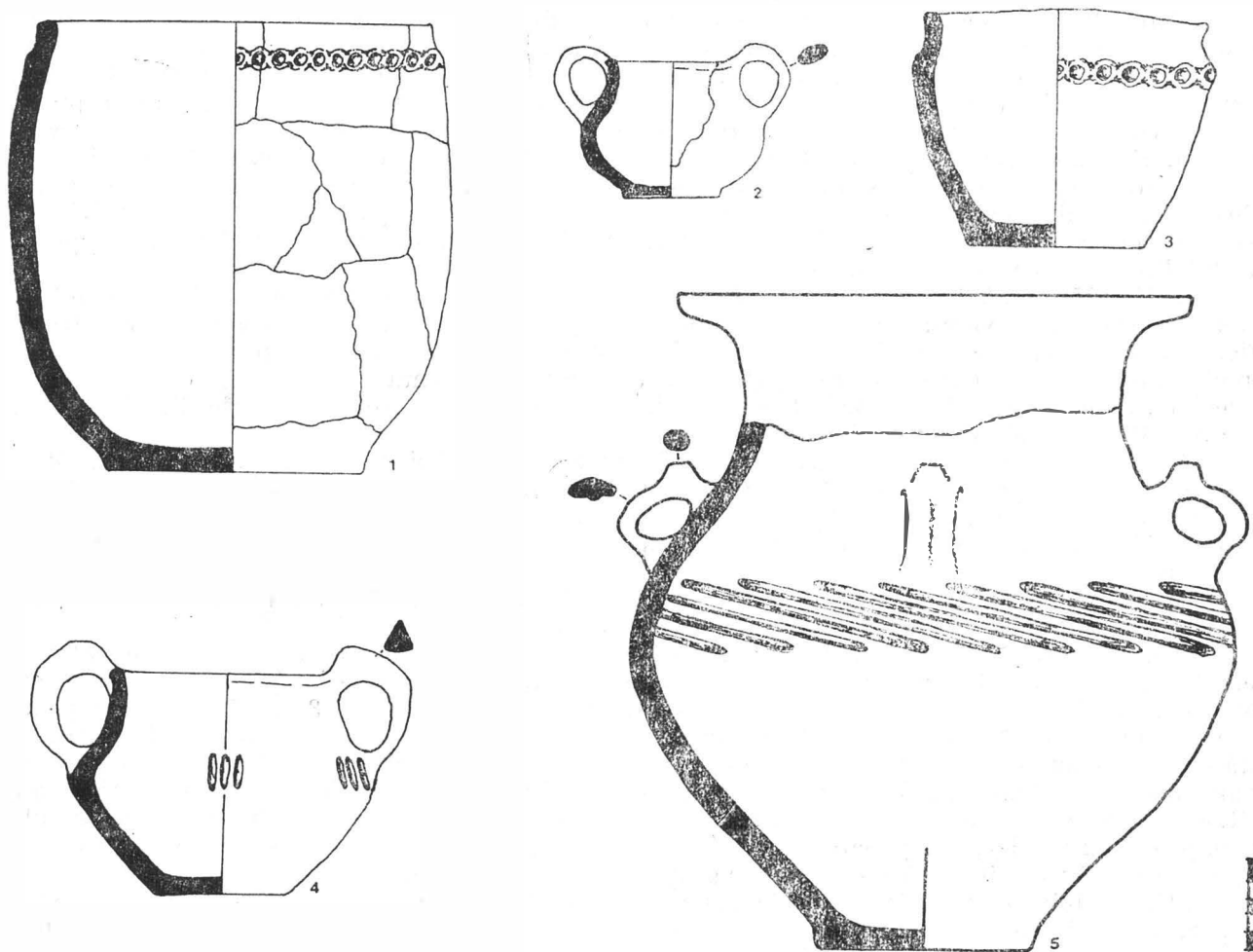

Fig. 3. Cultura Noua. Ceramică : 1—4 Vinerea-Zăvoi. 5 urnă Wietenberg IV cu butoni pe torți — Băcăinți.

terul pieselor de inventar, precum și dispunerea lor în gropile sepulcrale¹⁸. Aflarea necropolei de la Tărtăria, cu un număr redus de înmormintări, în zona de margine a ariei de răspîndire a culturii Noua, asociată cu apariția sporadică aici a unor morminte izolate, ne îndreptățește a o considera ca aparținînd unei comunități a cărei așezare nu a fost identificată.

Observații sumare s-au făcut și asupra unora din descoperirile izolate. La Alba Iulia — Podei¹⁹, în peretele șanțului săpat pentru montarea conductei de gaz metan, la $-1,30 - 1,50$ m adîncime, au fost observate părți ale unui schelet uman (craniu, bazin și femur) distrus în timpul lucrărilor de excavații, fără a putea fi stabilite poziția și orientarea lui. Din inventarul funerar al mormîntului a fost recuperat un vas cu două torți suprainălțate, ornamentat. Inventarul funerar al mormîntului de la

¹⁸ Au fost recuperate patru vase cu torți suprainălțate prevăzute cu butoni care n-au putut fi identificate în Muzeul de istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca.

¹⁹ I. Berciu, Al. Popa, *Apulum*, 5, 1965, p. 547—549, fig. 2.

Vințu de Jos-Trei poduri se compunea din două recipiente, un vas sac și altul cu torțile suprainălțate. Mormîntul descoperit la Vinerea în punctul „Zăvoi”, în extrema sudică a localității, pe prima terasă de pe malul stîng al rîului Cugir, parțial distrus, avea scheletul dispus în poziție chircită pe partea dreaptă, orientat cu capul spre est. Cele patru vase (fig. 3/1—4) care compuneau inventarul funerar al mormîntului erau plasate în apropierea craniului, în zona bazinului și la picioarele scheletului. Conținutul gropii funerare nu a putut fi stabilit.

Materialul ceramic de tip Noua descoperit în sud-vestul Transilvaniei nu se deosebește de ceramica întilnită în ansamblul culturii. Putem stabili două mari categorii: a) *Ceramica fină*, lucrată dintr-o pastă relativ bună, de culoare negricioasă sau brun închisă, acoperită cu un strat de slip și lustruită la exterior (vase bitronconice, străchini); b) *Ceramica de uz comun*, cu suprafața aspră la pipăit, avînd pereții mai groși din pastă poroasă de culoare variabilă între cărămiziu-cenușiu și negru-cenușiu. Forma cea mai frecventă este vasul borcan sau în formă de sac, de dimensiuni mijlocii.

Cu toate că întocmirea repertariului de forme al ceramicii de tip Noua din zona cercetată întimpină dificultăți din cauza stării fragmentare a ceramicii din cele două așezări, cit și a numărului restrîns de forme și variante ale recipientelor ce formează inventarul funerar al mormintelor, au putut fi stabilite următoarele forme de vase:

I. *VASUL BORCAN* (fig. 6 I/1—7) sau în formă de sac, cu corpul alungit și ușor bombat. Prezintă următoarele variante: *Ia* — cu marginea dreaptă (fig. 2/1); *Ib* — cu marginea ușor răsfrîntă (fig. 2/4, 6, 10); *Ic* — cu marginea trasă spre interior (fig. 2/3, 5; 3/1); *Id* — tronconic, cu o ușoară arcuire a pereților în treimea superioară (fig. 2/2; 3/3). Sînt ornamentate cu brie simple, crestate sau alveolate, de pe care se desprind, în unele cazuri, două proeminente dispuse simetric (fig. 2/1—4, 6, 10; 3/1, 3) sau cu șiruri de alveole (fig. 2/5).

Acest tip de vas, de o mare diversitate atît sub aspectul tehnicii de prelucrare a pastei, cit și al formei în sine, reprezintă o formă comună pentru culturile Noua²⁰, Coslogeni²¹ și Sabatinovka²². În inventarul funerar al mormintelor se întilnește mai rar²³. Se apreciază că exemplarele lucrate din pastă mai bună, de culoare brună, cu pete gri-negricioase și luciu la exterior, indică o tradiție de nuanță Monteoru sau Costișa²⁴.

II. *VASE* cu aspect bitronconic²⁵ (fig. 6 II/8—17) avînd fund plat sau ușor adîncit (fig. 3/2) și două torți suprainălțate, trase din buză, cu creastă sau cu butonii.

Ila. Reprezintă o formă mai simplă. Au putut fi stabilite următoarele subvariante: *Ila1* — scundă, cu pereții arcuiți, fund ușor marcat și marginea puțin trasă în interior (pl. IV/5); *Ila2* — cu gît scurt, marginea aproximativ dreaptă sau ușor răsfrîntă și rotunjită (fig. 3/2, 4/7). Sînt exemplare neornamentate; *Ila3* — partea inferioară, tronconică, mai înaltă, gît ușor marcat, marginea rotunjită este trasă spre exterior (fig. 4/9). Pe umăr sînt plasate caneluri verticale; *Ila4* — cu o talie mai înaltă decît precedentele, pîntecul bombat, gîtul arcuit și marginea rotunjită, trasă în exterior (fig. 3/4, 4/1, 2). Sînt ornamentate cu caneluri orizontale sau cu un șir de adîncituri, dispuse pe umăr, sub care, pe corpul vaselor, sînt plasate caneluri verticale, grupuri de caneluri oblice despărțite de cite o adîncitură de formă circulară sau numai cu grupe de caneluri verticale, scurte.

Iib. Recipiente de mărime mijlocie, avînd gîtul arcuit. Butonii, cilindrici sau conici, sînt plasați pe partea superioară a torților ce au secțiunea triunghiulară. Prezintă mai multe subvariante: *Iib1* — pîntecul rotunjit, aproape globular. Sînt neornamentate sau decorate pe gît cu caneluri verticale scurte și pe corp cu grupuri de caneluri oblice (fig. 4/1). Exemplarele de dimensiuni ceva mai mari (fig. 4/6, 8, 10) au suprafața acoperită cu slip avînd un luciu metalic²⁶; *Iib2* — cu corpul bombat și umărul prelins. Sînt decorate la baza gîtului cu caneluri orizontale, sub care, pe umăr, sînt dispuse grupuri de caneluri oblice, paralele și opuse (fig. 4/3); *Iib3* — bitronconismul corpului este mai accentuat. Sînt ornamentate cu caneluri orizontale pe gît și oblice pe corp (fig. 4/4).

²⁰ A. C. Florescu, *Contribuții*, fig. 5/1—11, 7/1—2, 5—11; idem, *Problèmes*, fig. 1/1, 3, 6, 8, 10—12, 2/1—13, 3/1—19.

²¹ S. Morintz, N. Angelescu, *SCIVA*, 21, 1970, 3, fig. 3/1—2, 4, 6, 4/1—2, 4—6, 11/1—4, 12/1—6, 13/1—3, 16/1, 3, 6, 8—12; S. Morintz, *Contribuții*, fig. 62/1—3, 63/2, 64/6, 66/1—2, 69/1—12, 75/1—12.

²² I. N. Șarafudinova, *SA*, 3, 1968, p. 24, fig. 2/14, 20, 26—27.

²³ În Transilvania asemenea vase apar în necropolele de la Teiuș (I. Berciu, Al. Popa, Apulum, 5, 1965, fig. 2/2), Moresți (K. Horedt, *Moresți*, fig. 11/4, 12/8), Tîrnava (I. Andrițoiu, *SCIVA*, 32, 1981, 4, fig. 2/4—6) și în mormintele

de la Apahida (M. Roska, *Rep*, p. 24, nr. 92, fig. 16/3) și Șoptereu-Finațe (G. Marinescu, *SCIVA*, 26, 1975, 3, fig. 1/1, 2/1).

²⁴ I. Nestor, *IstRom*, p. 105; A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 152; idem, *Problèmes*, p. 61, 66.

²⁵ Considerăm impropriu denumirea de ceașcă dată acestei forme ceramice.

²⁶ Elemente ce-l determină pe K. Horedt (*Problemele*, p. 152—153; idem, *Moresți*, p. 32—33) să admită o contemporaneitate relativă a culturii Noua cu orizontul canelat hallstattian.

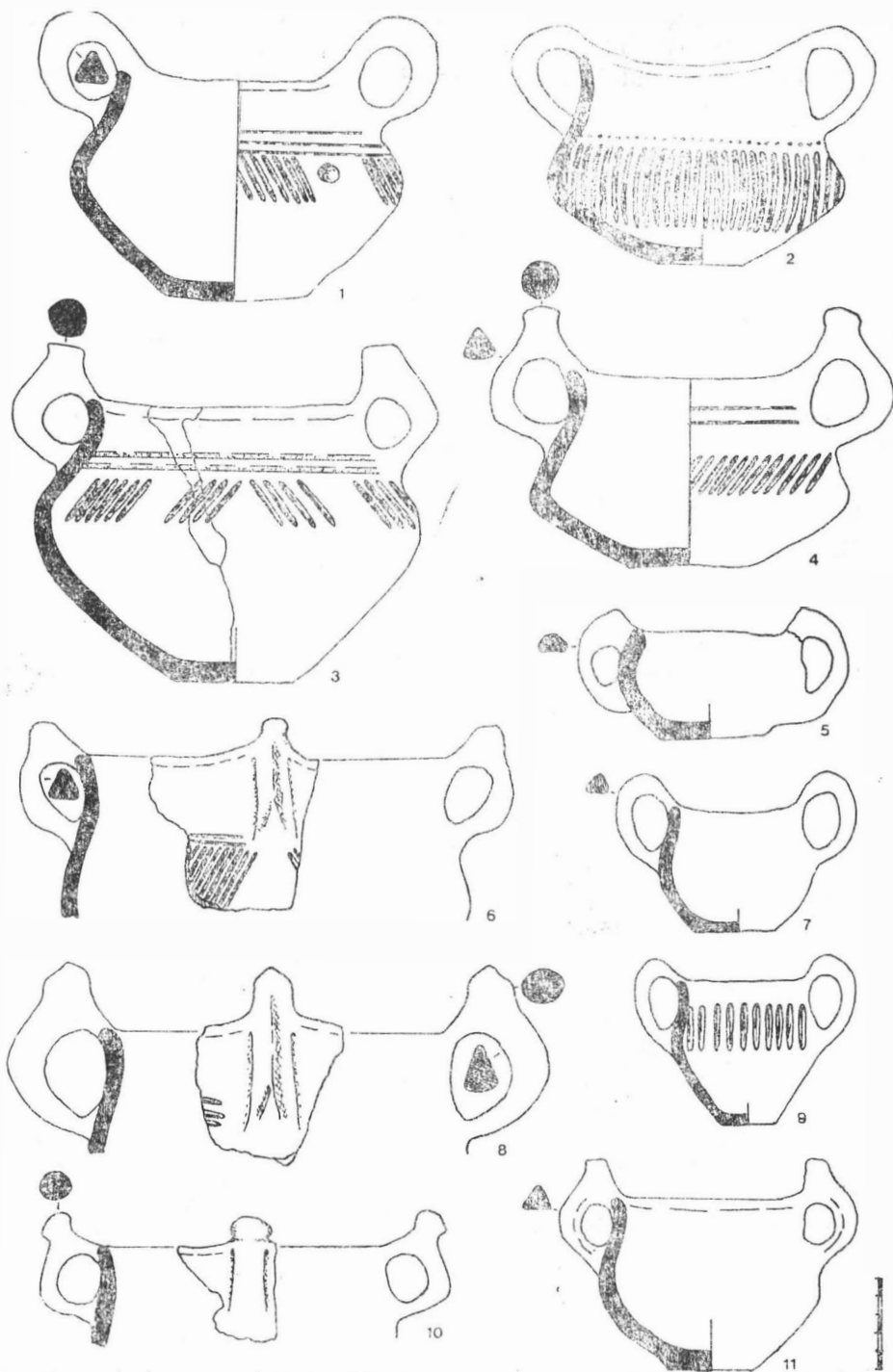

Fig. 4. Cultura Noua. Ceramică : 1, 11 Alba Iulia ; 2 Șard ; 3 Vințu de Jos — La trei poduri ; 4 Tărlăria — Valea Rea ; 5 — Sebeș ; 6 — 8, 10 Sebeș — Podul Pripocului ; 9 — Petrești.

Vasele cu corpul globular sau bitronconic și torți suprainălțate, cu creastă sau butoni, frecvent întâlnite atât în așezări cit și în complexe funerare, reprezintă forme dezvoltate, moștenite din fondul Monteoru și Costișa ²⁷. În Transilvania acest tip de vas apare gata constituit ²⁸. Privitor la originea torților cu butoni ²⁹, specifice mediului Noua, se apreciază că ele sînt un rezultat hibrid al combinației

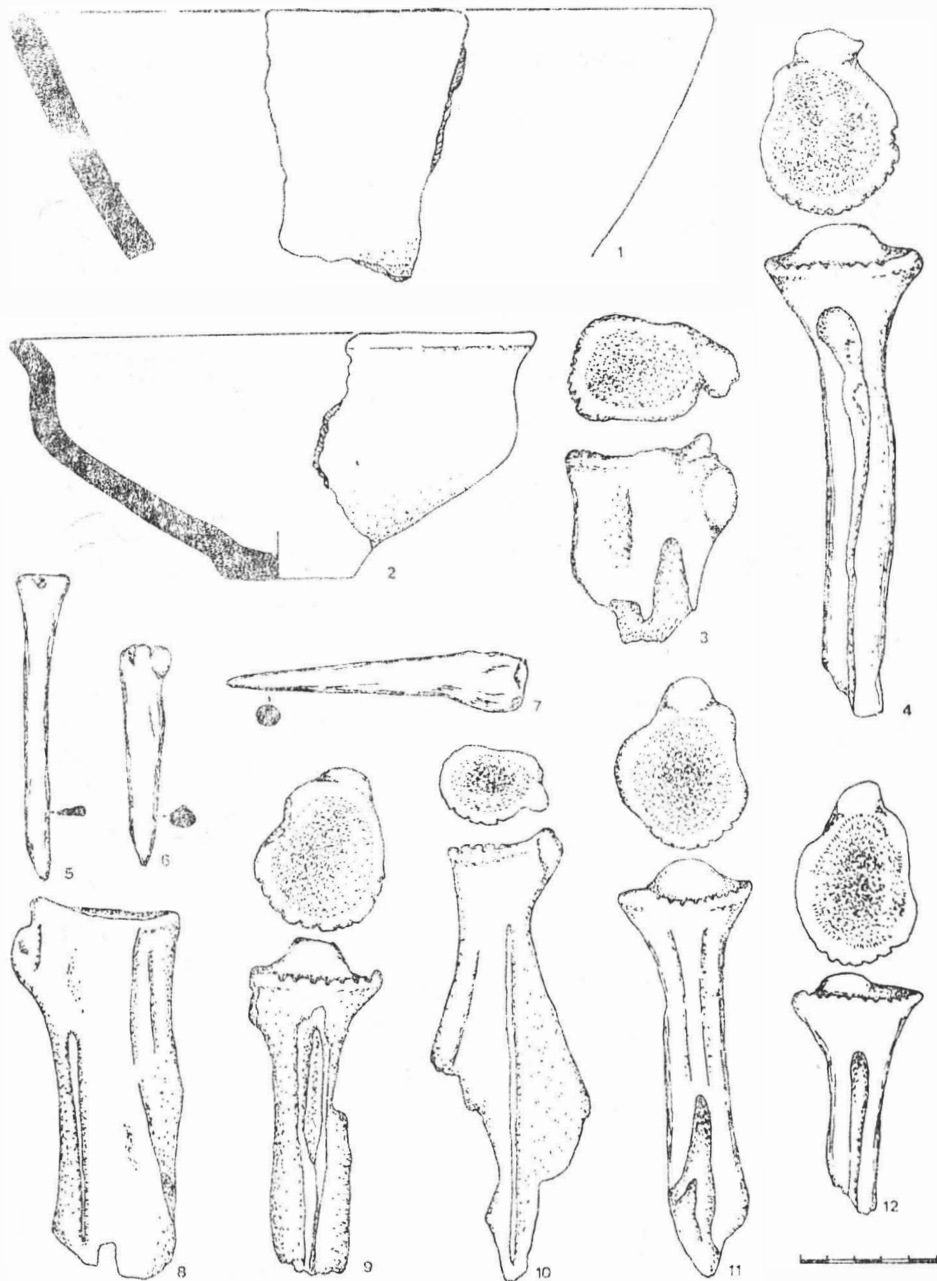

Fig. 5. Cultura Nouă. Ceramică : 1 – 2 Sebeș-Podul Pripocului ; piese din os : 3–12 Sebeș – Podul Pripocului

²⁷ A. C. Florescu, *Problèmes*, p. 68.

²⁸ Participarea culturii Wietenberg la formarea ei nu poate fi susținută documentar (K. Horedt, *Wietenbergkultur*,

p. 124; idem, *Moresți*, p. 27).

²⁹ E. Zaharia, *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 169–170; A. Florescu, *Problèmes*, p. 67–68.

torților masive cu butoni cunoscute în faza Fundeni a culturii Tei (Tei V)³⁰ cu cele în bandă de factură Monteoru și Costișa³¹. Un tip asemănător de toartă apare și în cultura Verbicioara, preluat prin intermediul culturii Tei sau nemijlocit din sud³².

III. *STRĂCHINI* (fig. 6/III/18—19) cu buza rotunjită, fundul drept și pereții: *IIIa* — tronconici, cu marginea dreaptă (fig. 5/1); *IIIb* — arcuți și marginea ușor trasă spre exterior (fig. 5/2). Forma este cunoscută în culturile bronzului mijlociu din bazinul carpato-dunărean.

Decorul ceramicii purtătorilor culturii Noua este relativ sărac, constând dintr-un număr limitat de motive. Putem deosebi două moduri diferite de ornamentare și anume: a) în relief și b) prin adîncire.

a) Ornamentarea în relief constă din: *a1* — briie simple, crestate sau alveolate (fig. 2/1—4, 6, 10, 3/1,3); *a2* — proeminențe (fig. 2/3, 5); *a3* — butoni cilindrici sau discoidali, cu parte superioară convexă (fig. 2/7, 9, 4/3—4, 6, 8, 10—11), dispuși pe torți.

b) Procedul prin adîncire cuprinde următoarele maniere: *b1* — incizii sau creștături oblice pe briie (fig. 2/2); *b2* — canelare. Ca element decorativ canelurile, înguste sau mai late, apar pe partea centrală a vaselor sau pe umeri. Dispuse oblic, orizontal, mai rar vertical, ele formează o bandă continuă sau sînt organizate în grupuri opuse, realizînd triunghiuri ce alternează cu vîrtul sau baza pe liniile canelate (fig. 2/8, 4/1, 3, 6). Acestea din urmă apar, în număr de două sau trei, pe gîtul vaselor; *b3* — alveole simple organizate în șir orizontal (fig. 2/5) sau plasate pe briie (fig. 2/4, 3/1,3) și proeminențe (fig. 2/6); *b4* — adîncituri rotunde, mari (fig. 4/1) sau mai mici (fig. 4/2), dispuse pe umărul vaselor. Motivele ornamentale întîlnite pentru decorarea ceramicii Noua apar independent sau în asociere.

În repertoriul uneltelor și obiectelor caracteristice culturii Noua un rol important îl dețin cele confecționate din os³³. Unelte realizate din os, descoperite în sud-vestul Transilvaniei, sînt reprezentate de două tipuri de piese aflate numai în așezarea de la Sebeș — Podul Pripocului: a) *Omoplați* de animale (vită, cal sau porc) avînd marginea cavitații glenoide crestată. Au fost descoperite 7 asemenea exemplare³⁴. Doar partea utilizabilă a piesei s-a bucurat de atenție în timpul confecționării ei, restul suprafeței fiind prelucrat superficial³⁵ (fig. 5/3—4, 8—12). Această unealtă, a cărei utilizare nu a fost încă precizată cu certitudine³⁶, apare frecvent în așezările culturii Sabatinovka³⁷, în faza finală a culturii Tei³⁸ și, rar, în cultura Coslogeni³⁹; b) *Sule*, de mărimi variabile, lucrate din oase lungi într-o manieră destul de primitivă. Vîrtul, prin șlefuire, este ascuțit. De la Sebeș — Podul Pripocului sînt cunoscute 3 exemplare (fig. 5/5-7).

Cercetările întreprinse în ultimii ani, cu precădere cele din Moldova, au permis cunoașterea evoluției interne și stabilirea cronologiei relative și absolute a culturii Noua. Nu intenționăm să reproducem opiniile exprimate în acest sens de diferiți cercetători care s-au ocupat de problemele culturii Noua decît în măsura în care ele ne sprijină în lămurirea aspectelor ce le ridică descoperirile atribuite acestei culturi aflate în sud-vestul Transilvaniei. Se apreciază că ea este o cultură reprezentativă pentru perioada tîrzie a epocii bronzului (Br. D), fiind plasată între culturile clasice ale bronzului mijlociu (Monteoru, Costișa) și orizontul canelat hallstattian. Cultura Noua a fost datată între sfîrșitul secolului al XIV-lea și a doua jumătate sau sfîrșitul secolului al XII-lea î.e.n.⁴⁰

³⁰ V. Leahu, *Tei*, fig. 32/8, 35/1—3, 36/5.

³¹ E. Zaharia, A. Alexandrescu, *SCIV*, 2, 1951, 1, p. 165, fig. 5; Al. Vulpe, *Dacia*, N.S., 5, 1962, fig. 5/1—3; Al. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Materiale*, 8, 1962, fig. 4/3, 5/3, 5/5; M. Florescu, *ArhMold*, 4, 1966, fig. 11/3, 6—7, 9—11, 23/5—6, 24/4—6, 38/2—4; idem, *Bogdănești*, fig. 11/11, 14—15, 12/9, 11, 18, 13/1—2; Al. Oancea, *Dacia*, N. S., 25, 1981, fig. 23/V 2a-b.

³² D. Berciu, *Zorile istoriei*, p. 211, nota 3; idem, *SCIV*, 12, 1962, 2, p. 236, fig. 3/1—6; idem, *Verbicioara-Kultur*, fig. 3/2, 5/1—3, 8/3—4, 10/3; S. Morintz, *Contribuții*, fig. 36/7, 41/3—4. În cultura Sabatinovka torțile cu buton constituie apariții rare (cf. I. N. Șarafutdinova, SA, 3, 1968, p. 25, fig. 2/32).

³³ Preferință determinată, probabil, de rolul deținut de creșterea animalelor în viața comunităților Noua, precum și de depărtarea de marile centre metalurgice (cf. A. C. Florescu, *Problèmes*, p. 75 și nota 47).

³⁴ Unealta este considerată ca unul din elementele fundamentale care definesc conținutul culturii Noua.

³⁵ În Transilvania asemenea piese sînt cunoscute la Apahida (E. Orosz, *ArchÉrt*, 28, 1908, p. 172—179, fig. de la p. 177, poziția 1; I. Kovacs, *DolgCluj*, 1911, 1, p. 17, fig. 13/1—5), Peteni (Z. Szekely, *SIComSibiu*, 12, 1965, p. 22), Ormeniș (I. Ciugudean, *Apulum*, 17, 1979, p. 75, fig. 8/11), Miercurea Ciuc (copită de cal crestată).

³⁶ Se consideră că a putul fi folosită fie la prelucrarea pieilor de animale, fie la tratarea preliminară a ceramicii (cf. A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 195 cu bibliografia problemei).

³⁷ A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 159; I. N. Șarafutdinova, SA, 3, 1968, p. 16—34; S. Morintz, *Contribuții*, p. 120.

³⁸ V. Leahu, *CercArhBuc*, 1963, p. 339 și urm.; idem, *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 21 (Fundeni Doamnei și Otopeni).

³⁹ S. Morintz, *Contribuții*, p. 136—137, fig. 80/9—10 (Lupșanu).

⁴⁰ M. Petrescu-Dimbovița, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 151; idem, *Depozitele*, p. 30; A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 185, 189—200 (tabel cronologic); idem, *Problèmes*, 89—93; B. Hänsel, *Beiträge* 11, p. 73.

Despre geneza și locul de formare a culturii Noua au fost exprimate păreri diferite⁴¹. Documentația arheologică actuală atestă participarea culturilor Monteoru⁴², Costișa⁴³ și Komarov la formarea culturii Noua, fără a fi neglijat nici aportul unei componente răsăritene de aspect Srubnyi-Hvalinsk⁴⁴.

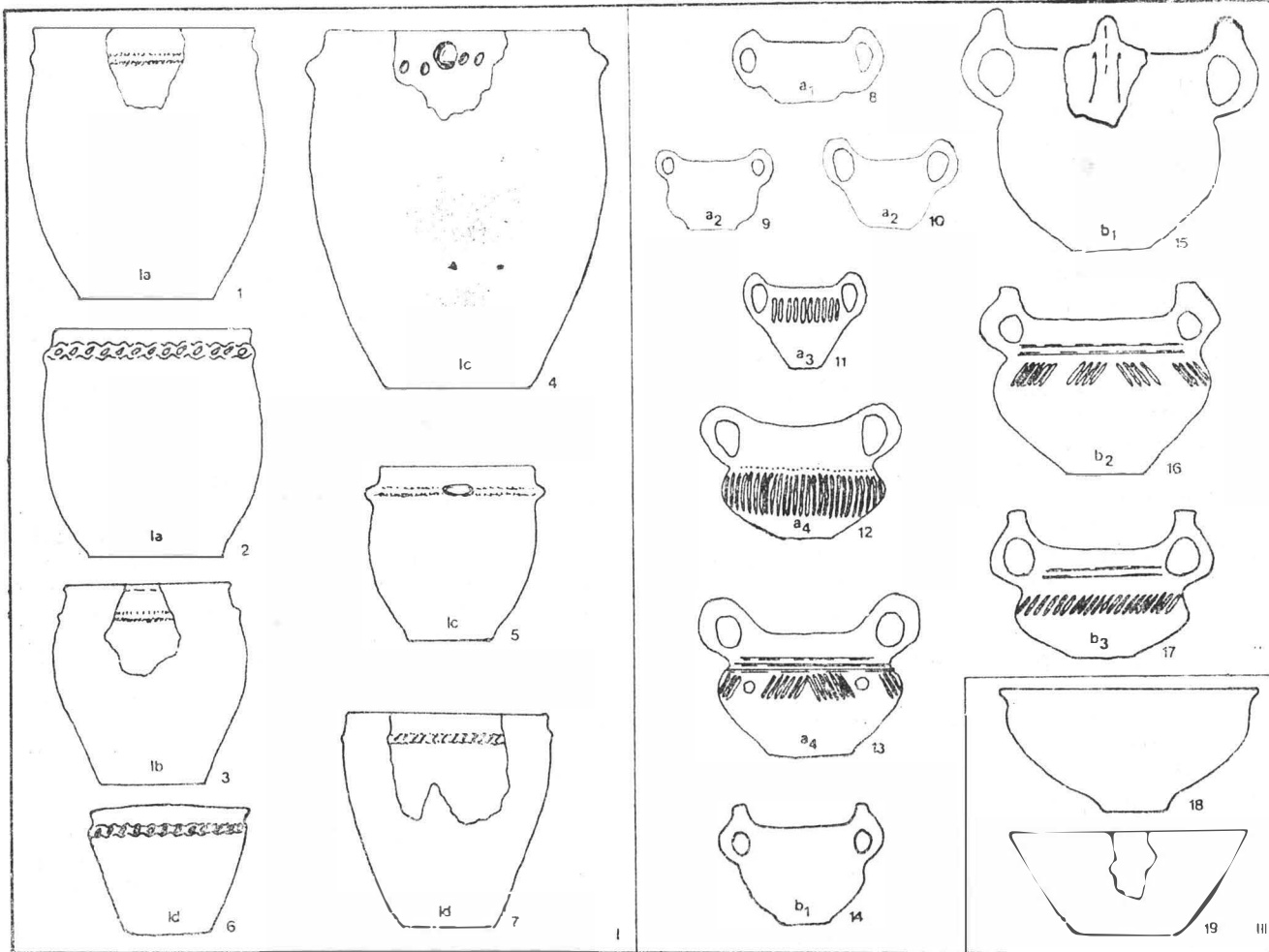

Fig. 6. Tipologia formelor ceramice ale culturii Noua din sud-vestul Transilvaniei.

În evoluția internă a culturii a fost sesizată existența a două faze distincte⁴⁵: I — de formare, în cadrul căreia diferitele componente ale culturii se contopesc într-o unitate⁴⁶. Ea poate fi încadrată

⁴¹ Pentru discuțiile mai vechi și bibliografia cf. A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 183, 197—198; idem, *Problèmes*, p. 61—65; S. Morintz, *Contribuții*, p. 152—160.

⁴² Aportul culturii Monteoru la geneza culturii Noua a fost evidențiat de cercetările de la Cavadinesti (I. T. Dragomir, *Materiale*, 6, 1959, p. 459, fig. 5/2), Balintesti (E. Zaharia, *Dacia, N.S.*, 7, 1963, p. 174—176) și Girbovâl (A. Florescu, *St. Ruginã*, I, Vicoveanu, Danubius, I, 1967, p. 75—87).

⁴³ Aspectul general al culturii Noua în jumătatea de nord a Moldovei, ca și observațiile făcute la Trușești, Corlăteni (A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 164) sau descoperirile fortuite (N. Zaharia, M. Petrescu-Dimbovița, Em. Zaharia, *Așezările din Moldova*, p. 173, pl. 16/15) arată moșteniri din cultura Costișa.

⁴⁴ A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 143 și urm.; idem, *Problèmes*, p. 59 și urm.; M. Petrescu-Dimbovița, *ArhMold*, 9, 1980, p. 66.

⁴⁵ M. Petrescu-Dimbovița, *Dacia, N. S.*, 4, 1960, p. 151; A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 169—181; idem, *Problèmes*, p. 68—72, D. Berciu (*Zorile istoriei*, p. 212; idem, *Romania*, p. 109, Fig. 51) a propus chiar împărțirea în trei faze, dintre care cel puțin prima o sincronizează cu cultura Suciu de Sus, iar ultima cu orizontul cancelat hallstattian. Un punct de vedere asemănător are și K. Horedt (*Problemele*, p. 152—153; idem, *Morești*, p. 32—33), faza numită Noua-Teius fiind parțial contemporană cu orizontul hallstattian.

⁴⁶ Numită uneori și Proto-Noua (D. Berciu, *Verbieciuara-Kultur*, p. 160; E. Zaharia, *Dacia, N. S.*, 7, 1963, p. 168).

în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și începutul sau chiar prima jumătate a secolului al XIII-lea î.c.n.⁴⁷; II — care corespunde culturii deplin dezvoltate⁴⁸, datată în sec. XIII—XII î.e.n.

Una din problemele îndelung dezbătute în cadrul discuțiilor privitoare la cultura Noua stă în legătură cu implicațiile ce le are pătrunderea triburilor Noua în Transilvania (momentul când a avut loc, durata în timp, caracterul și întinderea locuirii, relațiile dintre purtătorii culturilor Noua și Wietenberg).

Referitor la perioada de timp când s-a desfășurat acest fenomen, părerile sînt împărțite. A. C. Florescu⁴⁹ apreciază că etapa de formare a culturii Noua a cuprins întreg spațiul ocupat de purtătorii culturii, inclusiv Transilvania sau, cel puțin, partea ei estică. Pătrunderea triburilor Noua în interiorul arcului carpatic o fixează într-o perioadă corespunzătoare cu ultima fază de existență a așezării de la Sărata Monteoru (IIb)⁵⁰. Z. Székely apreciază că cele două faze ale culturii Noua sînt atestate și în sud-estul Transilvaniei, în așezările de la Nicoleni și Peteni⁵¹. Un punct de vedere diferit privind această problemă este susținut de M. Rusu⁵² și acceptat de K. Horedt⁵³, după care cultura Noua ar fi pătruns în Transilvania gata formată, abia în a doua sa etapă de evoluție (Noua II).

Cît privește aprecierea caracterului descoperirilor de tip Noua, în special cele aflate în partea vestică a Podișului transilvănean, acestea au fost considerate fie ca dovezi certe care justifică includerea întregului spațiu intracarpatic în aria de răspîndire a culturii⁵⁴, fie ca apariții izolate, aflate în afara ariei Noua propriu-zise⁵⁵.

Ca durată în timp, locuirea grupului Noua din Transilvania este considerată, cu unele excepții⁵⁶, că s-a desfășurat pînă la sfîrșitul secolului al XIII-lea î.e.n., fiind suprapusă de orizontul canelat hallstattian. Pe baza materialului scos la lumină din necropolele de la Teiuș și din așezarea de la Sebeș—Podul Pripocului, K. Horedt admitea ca posibilă dezvoltarea culturii Noua în Transilvania și pe parcursul unei a treia faze, denumită Noua-Teiuș, parțial contemporană cu cultura Gáva. Cultura Noua ar fi suportat din partea celei din urmă o influență culturală sesizată prin: ceramica lucrată mai îngrijit și lustruită, culoarea vaselor neagră la exterior și roșie (roșcată) în interior, schimbarea dimensiunii unor recipiente⁵⁷.

Strîns legată de acest fenomen este cunoașterea caracterului raporturilor existente între culturile Noua și Wietenberg, care constituie una dintre problemele cele mai importante pe care le ridică sfîrșitul epocii bronzului în interiorul arcului carpatic. Acest aspect a determinat luări de poziții și opinii diferite⁵⁸. Dintre acestea, două ipoteze credem că sînt de luat în considerare: fie că apariția culturii Noua în Transilvania a determinat sfîrșitul culturii Wietenberg, fie că cele două culturi coexistă în bronzul tîrziu pentru o anumită perioadă⁵⁹.

Fără să intrăm în discutarea detaliată a celor enunțate, vom face cîteva observații pe marginea lor, în strînsă legătură cu descoperirile din sud-vestul Transilvaniei. Datorită caracterului restrîns al cercetărilor ce vizează monumentele culturii Noua din Transilvania (așezări și necropole),

⁴⁷ Identificarea mai multor niveluri de locuire în unele așezări Noua I din Moldova (Trușești-Movila din Secul Jijiei, Gîrbovăț) pledează, după A. C. Florescu (*Contribuții*, p. 90), pentru o extindere în timp a acestei faze pînă spre mijlocul sec. XIII î.e.n. sau chiar să depășească această limită.

⁴⁸ Încadrare cronologică realizată de prof. M. Petrescu-Dîmbovița (Dacia, N. S., 4, 1960, p. 151; idem, *Depozitele*, p. 30, nota 178, cu bibliografia problemei) pe baza unei minuțioase analize a depozitelor de obiecte din bronz și a frecvenței unora din elementele ce compun aceste descoperiri în inventarele așezărilor și al mormintelor și de A.C. Florescu (*Contribuții*, p. 200, 202). Ulterior, A. C. Florescu (*Probleme*, p. 93, nota 143) și-a nuanțat punctul de vedere, afirmînd că sfîrșitul culturii Noua ar putea fi plasat la sfîrșitul secolului al XII-lea î.e.n., datare acceptată și de B. Hänsel (*Beiträge II*, p. 73).

⁴⁹ A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 182, 196—198.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Z. Székely, *StComSibiu*, 12, 1965, p. 21—32.

⁵² M. Rusu, *ArchMold*, 2—3, 1964, p. 247—248.

⁵³ K. Horedt, *Moręști*, p. 32—33; S. Moriatz, *Contribuții*, p. 159.

⁵⁴ Conform cartării efectuate de K. Horedt (*Cercetări*, p. 809, fig. 13).

⁵⁵ A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 197—198.

⁵⁶ Deși manifestă unele rezerve datorită caracterului limitat al cercetării așezărilor și necropolelor grupului Noua din Transilvania, A. C. Florescu (*Probleme*, p. 93, nota 143) plasează și aici apariția premizelor orizontului hallstattian spre sfîrșitul sec. XII î.e.n. Cf. și V. Vasiliev, *ActaMN*, 20, 1983, p. 37—39.

⁵⁷ K. Horedt, *Problemele*, p. 152—153; idem, *Moręști*, p. 32—33.

⁵⁸ Acestea au fost analizate în mai multe rînduri (A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 196—198; idem, *Probleme*, p. 61—66; M. Rusu, *ArchMold*, 2—3, 1964, p. 247—248; I. Berciu, *Al. Popa, Apulum*, 5, 1965, p. 44—48; T. Soroceanu, *Obreja*, p. 498—500; I. Andrițoiu, *SCIVA*, 32, 1981, 4, p. 558—560) și sintetizate de către K. Horedt (*Problemele*, p. 139—141; idem, *ActaArchCarp*, 9, 1967, p. 9; idem, *Moręști*, p. 32—33).

⁵⁹ I. Andrițoiu, *SCIVA*, 32, 1981, 4, p. 558—560; T. Soroceanu, *Al. Retegan, Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 206 și nota 55).

al volumului relativ redus al cunoștințelor noastre privind diferitele aspecte pe care acestea le ridică, la care se adaugă și absența datelor stratigrafiei verticale, ipotezele ce sînt formulate cu privire la această problemă conțin un oarecare grad de probabilitate. Profundele mutații ce au avut loc la sfîrșitul epocii bronzului, determinate de apariția unor populații sau a unor noi influențe care produc schimbări importante în viața comunităților locale, ne obligă să privim această problemă ca un fenomen dinamic.

Cunoașterea exactă a momentului cînd a avut loc pătrunderea triburilor Noua în Podișul Transilvaniei este greu de stabilit datorită caracterului limitat al datelor oferite de cercetările arheologice. Cuprinderea zonei intracarpatică în aria culturii Noua, cu toată mobilitatea ce o aveau triburile acestei culturi, credem că a necesitat o anumită perioadă de timp⁶⁰ datorită mai multor motive. Dintre acestea apreciem că nu poate fi exclusă opoziția comunităților culturii Wietenberg, aflate spre sfîrșitul fazei a III-a de evoluție și începutul celei finale (IV)⁶¹. Din acest motiv pare puțin probabilă ipoteza susținută de A.C. Florescu potrivit căreia cultura Noua ar fi cuprins în aria sa și Transilvania încă din perioada de formare (Noua I)⁶². Unele date arheologice vin să susțină acest punct de vedere. Dacă numărul redus al monumentelor culturii Noua din partea vestică a Transilvaniei ar putea fi interpretat ca o lacună a cercetării actuale și nu ca o reflectare a unei realități, grosimea mică a straturilor de cultură, cu un singur nivel de locuire, din așezările de la Sibîșeni și Sebeș⁶³, absența unei stratigrafii verticale care să releve suprapunerea unei așezări de tip Noua peste o locuire Wietenberg III constituie argumente, credem, convingătoare pentru a le aprecia ca locuiri de scurtă durată. În același timp, aceste descoperiri arată că doar extrema răsăriteană a zonei noastre a fost afectată de pătrunderea comunităților de tip Noua⁶⁴. Analiza materialului ceramic provenit din cele două așezări și din morminte nu ne oferă argumentele necesare pentru a încadra monumentele din sud-vestul Transilvaniei în etapa timpurie a culturii Noua.

Mai puțin evidentă este participarea culturii Wietenberg la formarea culturii Noua⁶⁵. Pătrunderea purtătorilor culturii Noua în Transilvania nu a putut afecta fundamental viața comunităților Wietenberg. În prezent această problemă este departe de a fi cunoscută satisfăcător, însă mărturiile arheologice încep să vorbească tot mai mult despre o întrepătrundere și conviețuire a celor două culturi, cel puțin pentru o perioadă de timp⁶⁶. Situația creată în bronzul tîrziu (Br. D) în interiorul arcului carpatic credem că trebuie privită diferențiat. Pe de o parte în zonele marginase (sud-vestul nordul și nord-estul⁶⁸ Podișului Transilvaniei) comunitățile Wietenberg își continuă existența într-un spațiu restrîns în cadrul celei de a IV-a faze de evoluție a culturii⁶⁹, mai mult sau mai puțin afectate de noii veniți. În podișul central și poate și în zona estică a zonei noastre, asistăm la o întrepătrundere a triburilor celor două culturi. Astfel apreciem că trebuie interpretată descoperirea în 36 de localități (în zona noastră Sibîșeni, Sebeș, Petrești, Alba Iulia, Șard) a vestigiilor aparținînd purtătorilor celor două culturi. Mai mult chiar, în cinci localități (Cluj-Napoca, Nicoleni

⁶⁰ Sud-vestul Transilvaniei, prin poziția sa geografică, a fost zona care a suportat printre ultimele contactul cu noii veniți.

⁶¹ Descoperiri recente pun în evidență cu argumente de ordin material existența unei faze tîrzie a culturii Wietenberg, datată în Br. D (cf. T. Sorocceanu, Al. Rețegan, *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 195 și urm., mai ales p. 205–207, notele 55–58). A se vedea și N. Chidioșan, *Istoria tracilor*, p. 7–10, 81–84; I. Andrițoiu, *SCIVA*, 32, 1981, 4, p. 558–559; A. Hochstetter, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, B, 1982, p. 110, 114.

⁶² Ea ar putea fi luată în considerare cel mult pentru sud-estul Transilvaniei.

⁶³ Situație întîlnită și în așezările de la Cicău (I. Winkler, M. Takács, *Apulum*, 18, 1980, p. 32–33), Petreni (Z. Székely), *Șantierul arheologic Petreni*, comunicare susținută la Sesiunea de rapoarte arheologice, Brașov, 1981).

⁶⁴ Aceste descoperiri, asociate cu cele de la Cicău (I. Winkler, M. Takács, *Apulum*, 18, 1980, p. 32–33), Ormeniș (H. Giugulean, *Apulum*, 17, 1979, p. 75, fig. 8/3, 8–9, 11) argumentează înaintarea triburilor Noua pînă la poalele

Munților Apuseni.

⁶⁵ I. Nestor, *IstRom*, p. 113; Z. Székely, *Materiale*, 7, 1961, p. 188; A. C. Florescu, *Contribuții*, p. 195–197; idem, *Probleme*, p. 61–65.

⁶⁶ K. Horedt, *Problemele*, p. 140–142; idem, *Moresul*, p. 32–33; T. Sorocceanu, *Obreja*, p. 497; T. Sorocceanu, Al. Rețegan, *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 207; G. Marinescu, *Apulum*, 17, 1979, p. 96–97. Chiar și A. C. Florescu (*Contribuții*, p. 183, 197–198) inclină să admită o anumită contemporaneitate între culturile Wietenberg și Noua.

⁶⁷ M. Rusu, *Sargelia*, 4, 1964, p. 31–32; I. Andrițoiu, *ActaMN*, 15, 1978, p. 75; T. Sorocceanu, Al. Rețegan, *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 206, nota 55.

⁶⁸ N. Vlăsa, *ActaMN*, 10, 1973, p. 11–19; G. Marinescu, *Apulum*, 17, 1979, p. 94–101; T. Sorocceanu, Al. Rețegan, *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 203–207 și notele 55–58.

⁶⁹ Pentru faza finală a culturii Wietenberg cf. T. Sorocceanu, M. Istrate, *SCiComSibiu*, 19, 1975, p. 21–26; N. Chidioșan, *Istoria tracilor*, p. 81–84; T. Sorocceanu, Al. Rețegan, *Dacia*, N. S., 25, 1981, 195–207, 211; I. Andrițoiu, *SCIVA*, 32, 1981, p. 558–559 cu bibliografia problemei.

Obreja, Simonești și Ungheni)⁷⁰ a putut fi stabilită o legătură nemijlocită, dar nesigură din punct de vedere stratigrafic, între cele două culturi⁷¹.

Contactele directe stabilite între cele două culturi s-a presupus că au putut duce la apariția unor elemente hibride care ar fi dat o nuanță aparte sfârșitului epocii bronzului⁷². Până în prezent sînt cunoscute puține elemente care să argumenteze această ipoteză⁷³. Detaliile unui astfel de fenomen rămîn de precizat prin descoperiri și cercetări viitoare. Schimbările observate în ritul funerar al comunităților Wietenberg prin adoptarea și a înmormîntării (în necropola de la Sibîșeni sînt patru asemenea morminte) pot fi socotite ca un rezultat al influențelor suportate de triburile Wietenberg din partea noilor veniți⁷⁴. Conviețuirea comunităților Wietenberg și Noua și un posibil amestec de populații pare să fie sugerată și de rezultatele analizelor antropologice⁷⁵. Ca o influență emanată din mediul Noua apreciem că poate fi interpretată decorarea celor patru torți ale unei urne de factură Wietenberg IV de la Băcăinți cu butoni cilindrici (fig. 3/5). Nesesizarea unor influențe culturale reciproce mai concludente în cadrul materialului arheologic cunoscut s-ar putea datora și faptului că comunitățile celor două culturi au avut moduri de viață total diferite.

În ce privește sfârșitul culturii Noua în sud-vestul Transilvaniei, datele de care dispunem nu ne permit a formula concluzii definitive. Existența unei a treia faze de evoluție (Noua-Teiuș) a culturii Noua, parțial contemporană cu orizontul canelat hallstattian⁷⁶, este greu de dovedit în stadiul actual al cunoașterii. Schimbările observate de K. Horedt la ceramica din așezarea de la Sebeș-Podul Pripocului, care ar arăta un aspect de „hallstattizare”, au fost sesizate și în cadrul unor culturi sau grupuri culturale contemporane⁷⁷.

O descoperire importantă care nu poate fi exclusă din discuția privind cronologia culturii Noua a fost făcută la Kastanas⁷⁸, în nordul Greciei. Este vorba de un ac de os cu protuberanțe, asemănător unuia din tipurile de ace caracteristice culturii Noua (Warzennadel)⁷⁹, datat în heladicul târziu IIIC1 (prima jumătate a sec. XII î.e.n.) pe baza asocierii cu ceramica miceniană. Deși pe baza acestei piese nu se poate fixa limita finală a culturii Noua în aria carpatică, ea reprezintă totuși un prețios reper cronologic⁸⁰. El trebuie confirmat și prin alte descoperiri pentru a fi luat în considerare în vederea stabilirii datei finale a culturii Noua.

⁷⁰ T. Soroceanu, *Obreja*, p. 497; K. Horedt, *Morești*, p. 33. Aceșora li se mai adaugă: Cicău, Ormeniș și unele din așezările semnalate în nord-estul Transilvaniei (G. Marinescu, *Apulum*, 17, 1979, p. 96–100 și nota 21).

⁷¹ Considerăm că datele problemei nu trebuie absolutizate.

⁷² S. Morintz, *Contribuții*, p. 159.

⁷³ Situație interpretată ca fiind datorată rolului jucat de cultura Noua în încetarea existenței culturii Wietenberg (K. Horedt, *Morești*, p. 33). Nu se poate stabili dacă forma de vas cu corpul ușor bombat și buza dreaptă sub care se află două torți în bandă, întâlnită în repertoriul ambelor culturi (I. H. Crișan, *Materiale*, 9, 1970, fig. 9/B/1; B. Bassa, *Sargetia*, 5, 1968, p. 16 sus; T. Soroceanu, *Al. Retegan, Dacia, N. S.*, 25, 1981, fig. 22/13, 23 pentru cultura Wietenberg și A. C. Florescu, *Contribuții*, fig. 2/3, 3/1, 4/5 pentru cultura Noua) este rezultatul unei înrudiri sau constituie o asemănare formală. În schimb, prezența pe materialul ceramic al așezării de la Tirpești, jud. Neamț (Noua I) a unor elemente decorative caracteristice culturii Wietenberg (cf. S. Marinescu-Bîlcu, *Thrace-Dacia*, 2, 1981, p. 148–151, fig. 2/4, 11, 13, 6/10, 14, 24) credem că poate fi interpretată ca o influență suportată de către purtătorii culturii Noua din partea contemporanilor lor din Podișul Transilvaniei.

⁷⁴ Considerăm nu lipsită de interes remarcarea potrivit căreia mormintele de înmormîntare cunoscute ca aparținînd etapei târzii a culturii Wietenberg (Obreja, Bernadea, Oenița, Sibîșeni) sînt plasate în zone unde poate fi presupus un contact direct între purtătorii celor două culturi.

⁷⁵ Structura antropologică a comunității Noua din cimitirul de la Cluj-Napoca (I. G. Rusu, M. Șerban, N. Mitoc, T. Farkas, *Date antropologice asupra populației neolitice (epoca*

târzie a bronzului) din regiunea Cluj, în *Morfologia normală și patologică*, 1, 1958, p. 61–131; M. Cristescu, *ArhMold*, 1, 1960, p. 141) denotă un amestec de caractere, în cadrul căruia domină brahricrania (33%), tip neîntîlnit în necropolele din spațiul extracarpatic, unde preponderentă este dolico-crania. El poate fi observat însă în cimitirul de la Pir aparținînd culturii Otomani (O. Necrasov, M. Cristescu, *ASU-Iași*, 1, 1960, p. 39 și urm.; M. Cristescu, *ArhMold*, 1, 1960, p. 141–142. Cf. și I. Andrițoiu, *SGIVA*, 32, 1981, 4, p. 559–560).

⁷⁶ K. Horedt, *Problemele*, p. 152–153; idem, *Morești*, p. 32–33; D. Berciu, *Zorile istoriei*, p. 211–213, fig. 12.

⁷⁷ Situație observată în cultura Mureș (T. Soroceanu, *Cultura Mureș*, teză de doctorat, mss.), grupul Igrîța (I. Emădi, *SGIVA*, 31, 1980, 2, p. 231 și urm.), în așezările de la Deva, Simeria, Hunedoara (I. Andrițoiu, *Sargetia*, 16–17, 1982–1983, p. 125–137), precum și în necropolele de la Cruceni și Băbda (O. Radu, *SGIV*, 24, 1973, 3, p. 503–520; S. Morintz, *Contribuții*, p. 41–45).

⁷⁸ A. Hochstetter, *Germania*, 59, 1931, 2, p. 239–259. În vehicularea piesei spre sud rolul de intermediar l-au putut juca purtătorii culturii Cosogeani.

⁷⁹ O piesă de bronz asemănătoare în depozitul Deva II (M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele*, p. 57; I. Andrițoiu, *Sargetia*, 11–12, 1974–1975, p. 397–398, pl. 5/3). Pentru tipologia și aria de răspîndire a acului de bronz cu protuberanțe (Warzennadel), cf. A. Hochstetter, *Germania*, 59, 1931, 2, p. 255–259, fig. 6.

⁸⁰ Datorarea lui pe baza ceramicii miceniene cu care s-a găsit împreună în nivelul XIII b al așezării de la Kastanas constituie un argument pe baza căruia se poate aprecia că, în fosta arie a culturii Noua, Hallstattul timpuriu nu poate începe înainte de mijlocul secolului al XII-lea î.e.n.

Stabilirea momentului în care încetează cultura Noua în Transilvania este în funcție și de datarea ce se atribuie apariției aici a culturii hallstattiene (definită prin ceramica neagră canelată), apariție pusă pe seama penetrației dinspre nord-vest a culturii Gáva, fenomen care, după unii cercetători, s-a petrecut în secolul XII î.e.n.⁸¹.

Pe aceste considerente, apreciem că stabilirea pentru zona de sud-vest a Transilvaniei a mijlocului secolului al XII-lea î.e.n. ca moment în jurul căruia a avut loc procesul treptat de înlocuire a culturii Noua cu orizontul hallstattian constituie o dată în concordanță cu realitățile istorice.

ABREVIERI

- D. Berciu, *Verbicioara-Kultur = Die Verbicioara-Kultur*, Dacia, N. S., 5, 1961.
 D. Berciu, *Zorile istoriei = Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.
 D. Berciu, *România = Romania before Burebista*, Londra, 1967.
 D. Berciu, I. Berciu, *Săpături = Săpături și cercetări arheologice în anii 1944 – 1947*, Apulum, 3, 1947–1949.
 N. Chidioșan, *Istoria tracilor = Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea de la Derșida, Oradea*, 1980.
 A. C. Florescu, *Contribuții = Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, ArhMold, 2–3, 1964.
 A. C. Florescu, *Problèmes = Sur les problèmes du bronze tardif carpato-danubien et nord-ouest pontique*, Dacia, N. S., 11, 1967.
 M. Florescu, *Bogdănești = M. Florescu, C. Buzdugan, Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești*, ArhMold, 7, 1972.
 K. Horedt, *Săpături = Săpături privitoare la epoca neo- și eneolitică*, Apulum, 3, 1947–1949.
 K. Horedt, *Cercetări = Cercetări arheologice din regiunea Hoghiz-Ugra și Teiuș*, Materiale, 1, 1953.
 K. Horedt, *Wietenbergkultur = Die Wietenbergkultur*, Dacia, 4, 1960.
 K. Horedt, *Problemele = Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat*, StCom Sibiu, 13, 1967.
 K. Horedt, *Morești = Morești, Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979.
 B. Hänsel, *Beiträge II = Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn, 1976.
 S. Morintz, *Contribuții = Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București, 1978.
 I. Nestor, *Stand = Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, BerUGK, 22, 1932.
 M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele = Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
 T. Soroceanu, *Obreja = Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja*, ActaMN, 10, 1973.

Contributions à la connaissance de la culture Noua dans le sud-ouest de la Transylvanie

RÉSUMÉ

L'auteur présente les monuments de la culture Noua trouvés dans le sud-ouest de la Transylvanie. Au nombre des découvertes fortuites qui sont connues, maintenant (6), la plupart avec le caractère funéraire, on ajoute la recherche de deux habitats (Sebeș et Sibîșeni). Elles sont placées, aussi la plupart des habitats Noua, sur les basses terrasses, dans voisinage, tout près, des cours des eaux. La grosseur réduite de la couche de culture (0,15 – 0,20 m) et le caractère discontinu des matériaux archéologiques dénotent les habitats d'une courte durée. De ces découvertes avec le caractère funéraire, ils ont résultés, des vases céramiques, qui ont été compté des pièces d'inventaire des tombeaux (Alba Iulia, Sebeș, Vinerea, Vințu de Jos), aussi à une petite nécropole d'inhumation (Tărtăria).

Les matériaux céramiques découverts ne présentent pas des différences en comparaison avec la céramique trouvée dans l'ensemble de la culture. Les pièces d'os (des omoplates entaillés et des poinçons) ont été découverts dans l'habitat de Sebeș – Podul Pripocului.

⁸¹ M. Petrescu-Dimbovița, Dacia, N.S., 4, 1960, p. 151 : idem, *Depozitele*, p. 30. și nota 148 ; S. Morintz, *RevIst*, 30,

1977, 8, p. 1481 ; idem, *Contribuții*, p. 155 ; V. Vasilev, *ActaMN*, 20, 1983, p. 37–40.

Pour expliquer le caractère des découvertes de type Noua trouvées dans le sud-ouest de la Transylvanie, l'auteur met en évidence les diverses opinions en ce qui concerne la genèse de la culture Noua, à son évolution interne et aussi la pénétration des tribus Noua dans le Plateau de Transylvanie.

Probablement, dans l'étape de sa formation, la culture Noua (Noua I) n'a pas été comprise le Plateau de la Transylvanie. La grosseur réduite de la couche de la culture dans les habitats de Sebeş et Sibişeni, avec un seul niveau d'habitation, aussi l'analyse du matériel céramique n'offre pas les arguments nécessaires pour encadrer les découvertes analysées dans l'étape de début de la culture Noua. Les communautés Noua affectent seulement la partie de l'est de la zone recherchée (fig. 1). La contribution génétique de la culture Wietenberg à la formation de la culture Noua n'est pas soutenue conformément aux matériaux archéologiques connus.

Les témoignages archéologiques parlent d'une interpénétration et d'une cohabitation des communautés des cultures Noua et Wietenberg dans l'espace intercarpatique, dans le bronze tardif (Br. D), au moins pour une période de temps. Dans les zones environnantes (sud-ouest, nord et nord-est) les communautés Wietenberg continuent l'existence dans une espace limitée dans le cadre de la IVème phase d'évolution de la culture, affectés, plus ou moins, de ces nouveaux arrivés.

Quoique réduits, les uns témoignages archéologiques illustrent les influences réciproque d'entre les deux cultures : l'adoption d'inhumation par les communautés Wietenberg, un possible mélange de population, suggéré par les résultats des analyses anthropologiques (la nécropole de Cluj-Napoca), la décoration des anses d'une urne funéraire de Băcăinți (Wietenberg IV) avec les boutons cylindriques (fig. 3/5). Les unes des influences plus concluantes ne sont pas saisies parce que les porteurs de ceux deux cultures ont eu les manières du vie, totalement, différents.

L'existence d'une IIIème phase (Noua-Teiuş) d'évolution de la culture Noua, partiellement contemporaine avec l'horizon de Hallstatt, il est difficile d'argumenter. Les échanges observés de K. Horedt dans la céramique de l'habitat de Sebeş, qui trahirait un aspect de „hallstattisation”, des échanges observés aussi dans le cadre des groupes culturels contemporains, nous considérons qu'elles offrent plutôt la possibilité de la surprendre du processus évolutif de transformation à sens de Hallstatt, qui se développe à la fin du bronze tardif dans l'intérieur de l'arc carpathique. Pour notre zone, le processus de remplacement de la culture Noua avec l'horizon de Hallstatt a lieu vers au milieu du siècle XIII a.n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. La carte des découvertes de type Noua du sud-ouest de la Transylvanie : 1 les habitats Noua ; 2 les découverts isolés de type Noua ; 3 les nécropoles Noua ; 4 les tombeaux isolés Noua.
- Fig. 2. La Culture Noua. La céramique : 1—2, 4, 6—7, 8—12 Sebeş — Podul Pripocului ; 3 Vințu de Jos — La trei poduri ; 8 Vințu de Jos—Gară.
- Fig. 3. La culture Noua. La céramique : 1—4 Vinerea-Zăvoi ; 5 l'urne Wietenberg IV avec des boutons sur les anses (Băcăinți).
- Fig. 4. La culture Noua. La céramique : 1,11 Alba Iulia ; 2 Sard ; 3 Vințu de Jos—La trei poduri ; 4 Tărtăria — Valea Rea ; 5 Sebeş ; 6 — 8, 10 Sebeş Podul Pripocului ; 9 Petrești.
- Fig. 5. La culture Noua. La céramique : 1—2 Sebeş-Podul Pripocului ; des pièces d'os : 3—12 Sebeş-Podul Pripocului.
- Fig. 6. La typologie des formes céramiques de la culture Noua de sud-ouest de la Transylvanie.